

UDK: 314:338.48
DOI: 10.5937/LSPUPNXI26165P
Pregledni naučni rad

ULOGA I ZNAČAJ LOKALNOG STANOVNIŠTVA U FORMIRANJU TURISTIČKE PONUDE – STUDIJA SLUČAJA ZAŠTIĆENA PODRUČJA

**Perić Marija¹, Stankov Slobodanka²,
Pavlović Aleksandra³, Pavlović Marko⁴**

Apstrakt: Istraživanje u radu se odnosi na definisanje i naučno objašnjenje relevantnih pokazatelja koji utiču na razvoj turizma u zaštićenim prirodnim dobrima zapadnog dela Srbije. Ispitivani su stavovi lokalnog stanovništva u vremenskom periodu od 2019. do 2023. godine, gde je ukupno učestvovalo 230 ispitanika. Anketna istraživanja su ostavljena na samom terenu, odnosno zaštićenom području, gde su nakon određenog vremenskog perioda preuzimana. Validnih i adekvatno popunjenih upitnika bilo je ukupno 209, koji su odgovorili na sva postavljena pitanja. Lokalno stanovništvo smatra da u budućem periodu održivi turizam će najviše doprineti saradnju sa turističkim regijama, organizacijama i agencijama, stvaranju sopstvenog turističkog brenda, smanjenju degradacije i devastacije životne sredine, otvaranju novih službi (zdravstvene, komunalne, vodoprivredne i turističke), a najmanje ispitanika je dalo odgovor za bilateralnu/međunarodnu saradnju i poboljšanju infrastrukture/suprastrukture. Većina anketiranih ispitanika smatra da lokalna samouprava i stanovništvo najveću pažnju obraća na: očuvanje turističkih vrednosti, suvenira, rukotvorina, i proizvoda starog zanatstva i omogućavanje smeštaja i ishrane, dok se najmanje pažnje poklanja izradi strategija ili planova održivog razvoja turizma.

Ključne reči: ekoturizam, lokalno stanovništvo, zaštićena područja, Zapadna Srbija

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE LOCAL POPULATION IN FORMING THE TOURIST OFFER – A CASE STUDY OF PROTECTED AREAS

Abstract: The research in the paper refers to the definition and scientific explanation of relevant indicators that influence the development of tourism in the protected natural resources of the western part of Serbia. The attitudes of the local population were examined in the period from 2019 to 2023, where a total of 230 respondents participated. The surveys were left on the field itself, that is, in the protected area, where they were picked up after a certain period of time. There were a total 209 valid and adequately filled questionnaires,

¹ Akademija strukovnih studija Politehnika Beograd, Katarine Ambrozić 3, mperic@politehnika.edu.rs, ORCID 0009-0002-4673-2568

² Akademija strukovnih studija Užice, Trg Svetog Save 34, slobodanka.stankov@vpts.edu.rs, ORCID 0000-0001-9966-5245

³ Akademija strukovnih studija Politehnika Beograd, Katarine Ambrozić 3, apavlovic@politehnika.edu.rs, ORCID 0000-0002-2435-0895

⁴ Akademija strukovnih studija Politehnika Beograd, Katarine Ambrozić 3, mpavlovic@politehnika.edu.rs, ORCID 0000-0003-1817-9734

which answered all the questions asked. The local population believes that in the future, sustainable tourism will contribute the most to cooperation with tourist regions, organizations and agencies, to the creation of its own tourism brand, to the reduction of environmental degradation and devastation, to the opening of new services (health, communal, water management and tourism), and the least number of respondents gave an answer for bilateral/international cooperation and the improvement of infrastructure/superstructure. The majority of surveyed respondents believe that the local self-government and the population pay the most the attention to: preserving tourist values, souvenirs, handicrafts, and products of old crafts and providing accommodation and food, while the least attention is paid to the creation of strategies or plans for the sustainable development of tourism.

Key words: ecotourism, local population, protected areas, Western Serbia

UVOD

Turistička industrija, da bi bila konkuretna, mora da ponudi jedinstvenost i inovativnost turističkih proizvoda i atrakcija za kojim postoji velika potražnja u svetu. Prateći svetske trendove razvoja turizma preporuka je vraćanje ka tradicionalnom i negovanje autentičnih predela koji predstavljaju polazište za razvoj turističko slabo razvijenih i zemalja u razvoju. Usled indirektnog, odnosno „direktnog” pritiska turizma na okolinu dolazi do preobražaja područja koja se manifestuje kao potvrdna ili nezadovoljavajuća. Kao potvrdni faktori turizma koji deluju na područje najčešće se pominju: zaštita pojedinih teritorija i donošenje zakona, mera i instrumenata kako bi se najvredniji delovi prirode, objekti i retke vrste sačuvali od nepovratnog propadanja. Nezadovoljavajuće posledice indirektnog/direktnog pritiska turizma na određeno područje vezuje se za narušavanje prirodnog ambijenta za određeni period gradnje turističke infrastrukture i suprastrukture, vazduha, vode, tla, odnosno degradacije i devastacije pejzaša (Hrabovski-Tomić, 2008).

U mnogim zemljama Evrope u poslednjih nekoliko godina velika pažnja posvećuje se održivom razvoju turizma. Pretpostavlja se da će na osnovu njihovih primera, iskustva i prakse, obezbediti bolje „snalaženje” zaštićenih prirodnih dobara i njihovog uticaja u turističkoj ponudi zapadnog dela Srbije. Životna sredina ukoliko nije zagađena, odnosno predstavlja netaknutu prirodu samim tim su i povoljniji potencijali za uspešnu realizaciju ekoturizma na određenom području, regionu ili okrugu (Jović, 2000, 2010).

Turizam u zaštićenim područjima Zapadne Srbije se ogleda u nedovoljnom pristupu, razumevanju i značaju koncepta održivog razvoja. U poslednjih nekoliko decenija ova problematika dobija na većem značaju, gde se počelo sa organizovanim planiranjem i primenom raznih instrumenata, zakona, propisa i mera kako bi razvoj turizma bio održiv i usklađen sa zaštitom životne sredine. Da bi se dobili pozitivni rezultati, najvažnije je da posetioци koji učestvuju u turističkim kretanjima, zalažu za očuvanost prirodnog ambijenta od degradacije, devastacije i zagađenja, a sve u svrhu zdravijeg života lokalnog stanovništva (Maksin, 2013). Na taj način se doprinosi zaštiti i kulturnog identiteta, odnosno nasleđa. Radi postizanja poboljšanja kvaliteta zaštićenog područja neophodno je uspostavljanje četiri oblika održivosti (zaštita prirode, socijalna, kulturna i ekonomska), radi smanjenja negativnih posledica u interakciji (konekciji) turizma, životne sredine, turista i lokalnog stanovništva. Neorganizovan razvoj turizma posle 1945. godine, dovelo je do ugrožavanja životne sredine i to je nesumljivo podstaklo na stavljanje pod određene oblike i režime zaštite. Istovremeno, treba veću pažnju posvetiti i ukazivati na značaju obrazovanja lokalnog stanovništva i turista, odnosno razvijanju pravila kodeksa ponašanja i etike. Turistička kretanja se moraju zasnivati na ograničenom broju učesnika posebno ako se radi o vrlo osetljivim turističkim destinacijama sa strogim stepenom zaštite (Maksin, Pucar, Milijić & Korać, 2011). Lokalno stanovništvo koje živi u blizini zaštićenih prirodnih dobara radi bolje promocije, marketinga,

i uspešnijeg razvoja turizma, neophodno je da aktivno učestvuje u stvaranju i kreiranju turističkih sadržaja. Trebalo bi da u budućnosti omogući smeštaj, ishranu, usluge lokalnog turističkog vodiča/pratioca i prevoznog sredstva, stvaranje sopstvenog turističkog brenda i time doprinese kvalitetnijem (organizovanijem) razvoju turizma (Maksin, Pucar, Korać, & Milijić, 2009). Istraživanje u radu se odnosi na definisanje i naučno objašnjenje relevantnih pokazatelja (stavova lokalnog stanovništva) koji utiču na razvoj turizma u zaštićenim prirodnim dobrima zapadnog dela Srbije. Izdvajaju se dva veća predela (Srpska Posavina i Podgorina), a u njihovom opsegu izdvajaju se više manjih celina. To su: „Obedska bara”, „Zasavica”, „Bara Ribnjača”, „Bara Orlača”, „Šabački ritovi”. „Klisura reke Gradac”, „Klisura reke Trešnjice”, „Taorska vrela”, „Petnička pećina” i „Maljen”.

METODOLOGIJA RADA, REZULTATI I DISKUSIJA

U uslovima kojima se istraživanje sprovodilo je terensko, a prema stepenu kontrole eksperimentalno. Namena i svrha istraživanja se odnosila na tri glavna obeležja: *bazična* (temeljna, fundamentalna), *aplikativna* (primenjena), i *evaluativna* (procenjivačka). Prilikom prikupljenih anketa (otvorenog i zatvorenog tipa), najpre je izvršeno *kodiranje*, kod pitanja otvorenog tipa gde je svakom od njih dodata brojana vrednost, a ispitivane tvrdnje *ajteme* su označene nekim imenom i nazivaju se varijablama. Izvršena je obrada podataka unošenjem u programski softver za društveno-humanističke nauke IBM SPSS 21.0. U radu postoje tri karakteristike: unošenje podataka, analiza podataka i pregled dobijenih rezultata. U okviru statističkog razmatranja je vrlo bitno sa koje skale potiču podaci. Od ukupno sedam skala za obradu naših podataka su korišćene: *nominalna* (klasifikacija), *ordinalna* (rangovanje), *intervalna* i *aditivna*. Vrste varijabli koje obuhvataju anketna istraživanja su: *numeričke* i *kategoričke*, *eksperimentalne* (manipulativne), *selektivne* i *registrovane*, odnosno *nezavisne* (prediktorske) i *zavisne* (kriterijske) (Perić, 2022).

U istraživanju stavova lokalnog stanovništva, odnosno popunjavanje upitnika i obavljenog intervjua, ukupno je učestvovalo 230 ispitanika. Anketna istraživanja su ostavljena na samom terenu, odnosno zaštićenom prirodnom dobru, gde su nakon određenog vremenskog perioda preuzimana. Validnih i adekvatno popunjenih upitnika bilo je ukupno 209 (ženski pol 112 ispitanika, a muški pol 97 ispitanika), koji su odgovorili na sva postavljena pitanja.

Muškarci i žene se ne razlikuju prema svom stavu da li stanovništvo ima zadovoljavajući nivo ekološke svesti o značaju zaštićenih područja prirode. Hi kvadrat test (*Chi Sqare Test*) nije statistički značajan, što se može konstatovati u narednoj tabeli.

Tabela 1. Stavovi lokalnog stanovništva o održivom značaju zaštićenih područja prirode

Pol anketnih ispitanika		Da li smatrate da stanovništvo u Vašoj opštini/naselju ima zadovoljavajući nivo održive svesti o značaju zaštićenih područja		
		da	ne	nisam siguran/na
muški	broj	51	5	41
	% od ukupno	24,4%	2,4%	19,6%
ženski	broj	58	6	48
	% od ukupno	27,8%	2,9%	23,0%

Izvor: Autori, 2023.

Uloga i značaj lokalnog stanovništva u formiranju turističke ponude – studija slučaja zaštićena područja

Iz priloženih podataka može se zaključiti da muški 51 (24,4%) i ženski 58 (27,8%) ispitanici, smatraju da je stanovništvo dovoljno upućeno o održivoj svesti zaštićenih prirodnih dobara. Ispitanici koji su bili neodlučni davali su sledeće odgovore: muški pol 41 (19,6%) i ženski pol 48 (23,0%), a oni koji su smatrali da stanovništvo nije dovoljno upućeno o održivom značaju zaštite prirode davali su najslabije odgovore, odnosno negativne.

Na pitanje „Da li ste dovoljno upućeni u dozvoljene/nedozvoljene aktivnosti na zaštićenom prirodnom dobru?“ ne postoji razlika između polova. To se na osnovu priloženih podataka može protumačiti, konstatovati i zaključiti iz naredne tabele.

Tabela 2. Dozvoljene i nedozvoljene aktivnosti u zaštićenom prirodnom dobru

Pol anketiranih ispitanika		Da li ste dovoljno upućeni u dozvoljene/nedozvoljene aktivnosti na zaštićenom području		
		znate	delimično	ne znate
muški	broj	52	36	9
	% od ukupno	24,9%	17,2%	4,3%
ženski	broj	58	42	12
	% od ukupno	27,8%	20,1%	5,7%

Izvor: Autori, 2023.

Iz priložene (Tabele 2) se konstatuje da je lokalno stanovništvo dobro upućeno u dozvoljene/nedozvoljene aktivnosti aktivnosti: muški pol 52 (24,9%) i ženski pol 58 (27,8%), dok delimično su upućeni, odnosno ne upućeni muškarci 36 (17,2%) i žene 42 (20,1%). Ispitanici koji ne znaju koje su aktivnosti dozvoljene, odnosno ne dozvoljene imaju najmanje odgovore muški pol 9 (4,3%), i ženski pol 12 (5,7%).

Na postavljeno pitanje anketiranim ispitanicima (stavovi lokalnog stanovništva prema bračnom statusu), „Da li ekoturizam u budućnosti može biti koristan po lokalnu zajednicu?“ većina je dala potvrđan odgovor što se može videti u narednoj tabeli.

Tabela 3. Stavovi lokalnog stanovništva o perspektivama i potencijalima ekoturizma

Bračni status		Da li smatrate da razvoj ekoturizma u budućnosti može biti koristan po Vašu lokalnu samoupravu/zajednicu?	
		Da	ne
u braku	broj	106	34
	% od ukupno	50,7%	16,3%
Neoženjen/neudata	broj	40	28
	% od ukupno	19,1%	13,4%
Udovac/udovica	broj	1	0
	% od ukupno	0,5%	0,0%

Izvor: Autori, 2023.

Iz priložene (Tabele 3) na osnovu anketiranih ispitanika prema bračnom statusu većina je odgovorila da smatra da razvoj ekoturizma u budućem periodu može doprineti dobrobitu razvoju lokalne samouprave. Ispitanici koji su u bračnom odnosu su dali najviše pozitivnih odgovora, ukupno 106 (50,7%) i negativnih odgovora 34, odnosno 16,3%, zatim slede neoženjeni/neudati sa potvrdnim odgovorom, ukupno 40 (19,1%) i negativnim odgovorom, ukupno 28 (13,4%). Kategorija ispitanika udovac/udovica je dala jedan potvrđan odgovor, odnosno 0,5%.

Ukoliko ste na prethodno pitanje dali odgovor, da ekoturizam u budućem periodu može doprineti razvoju lokalne samouprave, odnosno lokalne zajednice i domicilnog stanovništva u sledećoj tabeli su dati ponuđeni odgovori gde su ispitanici birali jedan od potencijalnih odgovora za koji smatraju da je najvažniji. Primenom Hi kvadrat testa (*Chi Square Test*), gde je lokalno stanovništvo (kategorija pol) prilikom odabira ponuđenih odgovora dokazalo i potvrdilo da je test statistički značajan ($\chi^2=12.606$, $p<0.05$).

Tabela 4. Ekoturizam u budućem periodu najviše će doprineti lokalnom stanovništvu

Pol ispitanika		Ukoliko ste na prethodno pitanje dali potvrđan odgovor, izaberite jedan od ponuđenih odgovora:					
		Poboljšanje infrastrukture/suprastrukture	Stvaranje sopstvenog turističkog brenda	Smanjenje degradacije i devastacije životne sredine	Otvaranje novih službi	Saradnju sa drugim turističkim regijama	Bilateralnu/Međunarodnu saradnju
Muški	Broj	4	14	11	10	28	1
	% od ukupno	2,7%	9,5%	7,5%	6,8%	19,0%	0,7%
Ženski	Broj	0	31	6	13	26	3
	% od ukupno	0,0%	21,1%	4,1%	8,8%	17,7%	2,0%

Izvor: Autori, 2023.

Iz priložene (Tabele 4), možemo konstatovati da ispitanici (kategorija pol muški), najviše smatraju da u budućem periodu održivi turizam će najviše doprineti saradnju sa turističkim regijama, organizacijama i agencijama, stvaranju sopstvenog turističkog brenda, smanjenju degradacije i devastacije životne sredine, otvaranju novih službi (zdravstvene, komunalne, vodoprivredne i turističke), a najmanje ispitanika je dalo odgovor za bilateralnu/međunarodnu saradnju i poboljšanje infrastrukture/suprastrukture (vodovod, kanalizacija, putevi). Ženska grupa ispitanika je najviše davala odgovore za stvaranje sopstvenog turističkog brenda i saradnju sa turističkim regijama, agencijama, organizacijama, a najmanje za poboljšanje infrastrukture (vodovod, kanalizacija, putevi) i bilateralnu/međunarodnu saradnju.

Na postavljeno pitanje ispitanika (lokalno stanovništvo prema stepenu obrazovanja), kakvi su stavovi i mišljenja o perspektivama i potencijalima razvoja turizma na području opštine/naselja uglavnom su davali odgovore da zaštićena prirodna dobra poseduju odlične uslove za razvoj ekoturizma. Hi kvadrat test (*Chi Square Test*) je statistički značajan ($\chi^2=9.77$, $p<0.05$), koji je konstatovan i potvrđen (Tabela 5).

Tabela 5. Stavovi lokalnog stanovništva o potencijalima ekoturizma

Obrazovanje		Koji su Vaši stavovi i mišljenja o mogućnostima i perspektivama razvoja ekoturizma na području Vaše opštine/naselja:		
		Nemaju značajnu turističku vrednost	Poseduju solidne turističke vrednosti	Odlične uslove za razvoj ekoturizma
srednja škola	broj	30	33	51
	% od ukupno	14,4%	15,8%	24,4%
viša škola	broj	8	16	37
	% od ukupno	3,8%	7,7%	17,7%
fakultet	broj	3	8	23
	% od ukupno	1,4%	3,8%	11,0%

Izvor: Autori, 2023.

Na osnovu dobijenih podataka konstatovali smo i zaključili da većina ispitanika sa završenom srednjom školom smatra da ekoturizam ima odlične uslove za razvoj, ukupno 51 (24,4%) i oni koji nemaju značajnu turističku vrednost ukupno odgovora 30 (14,4%), zatim ispitanici sa završenom višom školom smatraju da ekoturizam ima odlične uslove za razvoj, ukupno 37 (17,7%), solidne turističke vrednosti, ukupno 16 (7,7%) odgovora i oni koji smatraju da ekoturizam nema značajnu turističku vrednost ukupno 8 ispitanika, odnosno 3,8%. Najmanji broj odgovora dali su ispitanici koji imaju fakultetsko obrazovanje, odlične uslove za razvoj ekoturizma ukupno 23 (11,0%), solidne turističke vrednosti 8 (3,8%) i oni koji smatraju da nemaju značajne turističke vrednosti ukupno tri ispitanika, odnosno 1,4%.

ZAKLJUČAK

Da bi se zaštićena područja prirode prilagodila tržišnim tendencijama i zahtevima savremenih turista, neophodno je omogućiti, izraditi i primeniti turističke projekte, elaborate, strategije ili lokalne, regionalne i nacionalne planove područja posebne namene. Raznovrsnost turističkih vrednosti zaštićenih prirodnih dobara opredeljuje i stvara mogućnosti za komplementaran, samostalan ili kompleksan razvoj turizma, koji se kao takav prezentuje na turističkom tržištu (domaćem i inostranom). Međutim, to može da ima prednosti samo ako su u turističkoj ponudi zastupljeni atraktivni programi i sadržaji, a ostali turistički motivi čine dopunske sadržaje koji utiču na obogaćivanje i produženje turističkog boravka svakog posetioca.

Jedan od ključnih faktora koji je dugo sprečavao ozbiljniji razvoj ekoturizma u zapadnom delu Srbije je svakako nepostojanje, nezainteresovanost masovnih tradicija i navika za boravak u prirodi, korišćenje vikend odmora, prazničnih dana, raspusta (letnjih i zimskih) i slobodnih dana, a naročito celog ili delimičnog godišnjeg odmora u letnjem i zimskom periodu, ili u drugim godišnjim dobima. Poslednjih godina ovako stanje se drastično menja i ekoturizam sve više postaje sastavni deo života svakog stanovnika, a najviše lokalnog (domicilnog) stanovništva i zaljubljenika u prirodu. Neosporno je da se situacija porpavlja zahvaljujući nizu propagandnih, menadžerskih i marketinških akcija, ali ono što se mora posebno istaći je pozitivan primer valorizovanih i prezentovanih na turističkom tržištu zaštićenih prirodnih dobara.

LITERATURA

- Hrabovski – Tomić, E. (2008). *Selektivni oblici turizma*. Sremska Kamenica: Fakultet za uslužni biznis.
- Jovičić, D. (2000). *Turizam i životna sredina – koncepcija održivog turizma*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Jovičić, D. (2010). *Turizam i životna sredina*. Beograd: Ton PLUS.
- Maksin, M. (2013). *Turizam i prostor*. Beograd: Univerzitet Singidunum Departman za turistički i hotelijerski menadžment
- Maksin, M., Pucar, M., Milijić, S., & Korać, M. (2011). *Održivi razvoj turizma u Evropskoj Uniji i Srbiji*. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Maksin, M., Pucar, M., Korać, M., & Milijić, S. (2009). *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*. Beograd: Univerzitet Singidunum, Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment.
- Perić, M. (2022). *Zaštićena prirodna područja u funkciji unapređenja turizma severozapadnog dela Centralne Srbije*. Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet.